พระพุทธศาสนากับศิลปะนวัตกรรม

พระครูสิริรัตนานุวัตร,รศ.ดร.
อาจารย์ประจำหลักสูตรปริญญาโท วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช

ความเบื้องต้น

พระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ เป็นคำใหม่ ที่ว่าเป็นคำใหม่เพราะเป็นลักษณะพระพุทธ-ศาสนาแบบประยุกต์กับศาสตร์สมัยใหม่ ปัญหาว่า ศาสตร์สมัยใหม่เป็นอย่างไร สำคัญอย่างไร ประเด็นนี้จะให้คำตอบได้จากคำกล่าวของพระธรรมปิฎก (ประยุทธ ปยุตโต) ที่ว่า "งานวิจัยทางพระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบันนี้ มีทางเลือกอยู่อย่างหนึ่งคือการค้นหาศาสตร์สมัยใหม่ที่มีปรากฏในพระไตรปิฎกโดยอาศัยกรอบแนวความคิดแบบตะวันตกเป็นแนวค้นคว้าเทียบเคียง เพื่อปรับประยุกต์ใช้กับทฤษฎีแนวพุทธในสังคมปัจจุบันให้สำเร็จเป็นรูปธรรม"[1] ข้อความนี้ ตีความได้ว่า คำว่า พระไตรปิฎกในพระพุทธศาสนามีศาสตร์สมัยใหม่ปรากฏอยู่แล้ว เพียงแต่ว่า เราจะศึกษาค้นคว้าอย่างไรให้เห็นศาสตร์สมัยใหม่ในพระไตรปิฎกเท่านั้น แล้วจะศึกษาอย่างไร จึงจะเห็นศาสตร์สมัยใหม่ คำตอบก็คือ ต้องศึกษากรอบแนวความคิดแบบตะวันตกโดยการวิเคราะห์และตีความตามทฤษฎีและหลักการทางวิชาการ คือไม่อิงศาสนามากนัก มุ่งเน้นแต่ข้อเท็จจริงที่ประจักษ์เป็นรูปธรรม ถามว่า เรื่องศาสตร์สมัยใหม่นี้สำคัญอย่างไร ตอบว่า สำคัญมาก เพราะเป็นการศึกษาศาสนาด้วยวิธีการทางปรัชญา โดยสรุปแล้ว วิชาการต่าง ๆ ที่ผ่านการประยุกต์กับศาสตร์ต่าง ๆ บรรดามี เรียกว่า ศาสตร์สมัยใหม่ ซึ่งก็สอดคล้องกับหนังสือเล่มนี้ว่า พระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่

ทำนองเดียวกันกับความข้างต้นนี้ มีความกล่าวไว้ในบทความเรื่อง "หลักการบริหารงานสมัยใหม่กับหลักการบริหารงานเชิงพุทธศาสตร์" พบว่า "นักวิชาการทางตะวันตก ได้เข้ามาศึกษาพระพุทธศาสนา ทำให้เขารู้ว่าศาสตร์แห่งการบริหารจัดการที่ยั่งยืนและดำรงความเป็นมนุษย์ที่จะอยู่ร่วมกันโดยสันติสุข นั่นคือ ศาสตร์ในการบริหารจัดการเชิงพุทธศาสตร์" นอกจากนี้ หลักธรรมของพระพุทธศาสนา เรื่อง สัปปุริสธรรม จะเห็นว่า พระพุทธศาสนา อธิบายความสัมพันธ์ของการบริหารจัดการเกี่ยวข้องกับคนและสิ่งแวดล้อม โดยอาศัยคุณธรรมและจริยธรรมที่มีผลออกเป็นคุณค่า เพราะเป็นการพิจารณาด้วยเหตุด้วยผล รู้จักโลก รู้จักธรรมชาติ เป็นการดีที่สุดคือ นักบริหารสมัยใหม่ที่มุ่งเน้นการแสวงหากำไร

[1] http://www.watnyanaves.net/th/book_detail/338

และการแข่งขันให้องค์กรบรรลุ สู่เป้าหมายตามแบบของทุนนิยม หากนำหลักการบริหารเชิงพุทธศาสตร์เข้ามาประกอบหรือบูรณาการให้เข้ากับการบริหารงานในปัจจุบันด้วยแล้ว ก็ถือว่าเป็นแนวทางใหม่หรือเข้าสู่มิติของการบริหารงานที่ยั่งยืน ซึ่งจะก่อให้เกิดความมั่นคง และสร้างความเป็นธรรมต่อบุคคลหรือสังคมที่เกี่ยวข้องกับองค์กรอย่างชาญฉลาด รวมทั้งสร้างประสิทธิภาพ ประสิทธิผล เป็นการบริหารจัดการองค์กรของตนอย่างมีระบบเกิดศาสตร์สมัยใหม่ คือศาสตร์สมัยใหม่กับการบริหารจัดการเชิงพุทธ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาหนึ่งที่สำคัญของโลก มีองค์ประกอบที่ครบถ้วนสมบูรณ์ กล่าวคือ พระศาสดา ผู้ค้นพบคำสอน คัมภีร์ ได้แก่พระไตรปิฎก สาวก ได้แก่ภิกษุสงฆ์ ภิกษุณีสงฆ์ อุบาสก อุบาสิกา ศาสนสถาน ได้แก่ วัดวาอาราม พระอุโบสถ สังเวชนียสถาน ศาสนวัตถุ ได้แก่ พระพุทธรูป พระเจดีย์ ต้นโพธิ์ รอยพระพุทธบาท และพิธีกรรม ได้แก่พิธีอธิษฐานเข้าพรรษา พิธีเจริญพุทธมนต์ พิธีทำบุญ พิธีพรมน้ำมนต์ (ไม่มีคำว่าสังฆกรรม) องค์ประกอบของศาสนาที่จะศึกษาในบทนี้ได้แก่ ศาสนธรรม ศาสนสถานและศาสนวัตถุ ที่ถูกนวัตกรรมขึ้นอย่างมีศิลปะและสอดคล้องกับคติธรรมทางพระพุทธศาสนาที่บูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ เรียกว่า พุทธศิลปะนวัตกรรม มีรายละเอียด ดังนี้

๑. ความหมายและความสำคัญของพระพุทธศาสนากับศิลปะนวัตกรรม

คำว่า พุทธศิลปะนวัตกรรม แยกเป็น พุทธศิลปะ+นวัตกรรม คำว่า พุทธศิลปะ หมายถึง การก่อสร้างที่ประกอบด้วยศิลปะตามแบบของพระพุทธศาสนา เช่น รูปทรงพระอุโบสถ กุฏิ วิหาร พระพุทธรูป หอระฆัง หอกลอง คำว่า นวัตกรรม หมายถึง สิ่งประดิษฐ์ใหม่ ๆ ที่เกิดจากความคิด การปฏิบัติ หรือเป็นการพัฒนาดัดแปลงมาจากของเดิมที่มีอยู่แล้วให้ทันสมัยและใช้ได้ผลดียิ่งขึ้น นวัตกรรมเป็นสิ่งที่ผ่านกระบวนการคิด การทดลองและได้รับการพัฒนามาเป็นขั้นๆ แล้วถูกรับรู้ว่าเป็นสิ่งใหม่ ด้วยตัวบุคคลแต่ละคนหรือหน่วยอื่นๆ ของการยอมรับในสังคม เกณฑ์การพิจารณาว่าสิ่งใดเป็นนวัตกรรมนั้น คุณวุทธิศักดิ์ โภชนุกูล เขียนบทความเรื่อง “นวัตกรรมเทคโนโลยีการศึกษากับการจัดการเรียนการสอน” ได้ให้เกณฑ์การพิจารณาว่าสิ่งใดเป็นนวัตกรรมไว้ ๔ ประการ คือ

๑. นวัตกรรมจะต้องเป็นสิ่งใหม่ ทั้งหมดหรือบางส่วน อาจเป็นของเก่าที่ใช้ไม่ได้ผลในอดีต แต่นำมาปรับปรุงใหม่ หรือเป็นของปัจจุบันที่เรานำมาปรับปรุงให้ดีขึ้น

๒. มีการนำวิธีการจัดระบบมาใช้ โดยพิจารณาองค์ประกอบทั้งส่วนข้อมูลที่ นำเข้าไปในกระบวนการและผลลัพธ์

๓. มีการพิสูจน์ด้วยการวิจัย หรืออยู่ระหว่างการวิจัยว่า "สิ่งใหม่" นั้นจะช่วยแก้ปัญหาและการดำเนินงานบางอย่างได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงขึ้นกว่าเดิม

๔. ยังไม่เป็นส่วนหนึ่งของระบบงานในปัจจุบันหาก "สิ่งใหม่" นั้น ได้รับการเผยแพร่และยอมรับจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบงานที่ดำเนินอยู่ในขณะนั้นไม่ถือว่าสิ่งใหม่นั้นเป็น นวัตกรรม แต่จะเปลี่ยนสภาพเป็นเทคโนโลยีอย่างเต็มที่[2]

นวัตกรรม ในฐานะสิ่งที่ประดิษฐ์ขึ้นใหม่ ๆ อยู่บนฐานลักษณะ ๓ ประการ คือ

๑. สิ่งใหม่ที่ไม่เคยมีผู้ใดทำมาก่อน

๒. สิ่งใหม่ที่เคยทำมาก่อนแล้วแต่ได้มีการรื้อฟื้นทำใหม่ และ

๓. สิ่งใหม่ที่มีการพัฒนาการมาจากของเก่าที่มีอยู่เดิม

ในเมื่อคำว่า พุทธศิลปะ หมายถึง ศิลปกรรมทางพระพุทธศาสนา ในคำว่า พุทธศิลปะนวัตกรรม (พุทธะ+ศิลปะ+นวัตกรรม) จึงหมายถึง สิ่งประดิษฐ์หรือสิ่งที่สร้างขึ้นอย่างมีศิลปะและสอดคล้องกับคติทางพระพุทธศาสนา คำว่า นวัตกรรม บางครั้งใช้คำว่า นวกรรม หรือนวตกรรม ซึ่งความหมายก็จะตรงกับคำแปล คำแปลนี้มีสองนัย คือ คำว่า นวัตกรรม มาจาก คำว่า นวะ = ใหม่ กรรม = การกระทำ เมื่อรวมคำแล้วจะมีความหมายที่ทำขึ้นใหม่อีก (renewal) หรือทำสิ่งนั้น ๆ มาก่อนแล้ว เพียงแต่ปรับปรุงซ่อมแซมใหม่ ไม่ใช่ล้มล้างของเก่าหมดสิ้น

คำว่า นวัตกรรม ตามนัยทางพระพุทธศาสนา หมายถึง งานจัดการสาธารณูปการ งานจัดการเรื่องเสนาสนะ งานก่อสร้างถาวรวัตถุ งานบูรณปฏิสังขรณ์ ก็ตรงกับคำว่าการสร้างขึ้น ประดิษฐ์ขึ้น ทำขึ้น (innovation) มีคำเรียกเกี่ยวกับหน้าที่ผู้ก่อสร้างนี้ คือคำว่า นวกัมมัฏฐายี ผู้อำนวยการก่อสร้าง เช่น พระโมคคัลลานะ อัครสาวกฝ่ายซ้ายของพระพุทธเจ้า ได้รับมอบหมายจากพระบรมศาสดาให้เป็นผู้อำนวยการก่อสร้างวิหารบุพพารามที่นางวิสาขาบริจาคทุนสร้างที่สาวัตถี ประเทศอินเดีย คำว่า นวกัมมิกะ ผู้ดูแลนวกรรม ภิกษุผู้ได้รับสมมติคือแต่งตั้งจากสงฆ์ให้ทำหน้าที่ดูแลการก่อสร้าง บำรุงสวนดอกไม้ทำให้อารามร่มรื่น คัมภีร์วินัยปิฎก จุลวรรค กล่าวถึงภิกษุชาวเมืองอาฬวีทำนวกรรม ทำให้รู้ว่า มีประเภทนวกรรม ภิกษุทำนวกรรมในรูปแบบต่าง ๆ เน้นนวกรรมที่ทำขึ้นและทำค้างไว้ ซึ่งสอดคล้อง

---

[2] วุทธิศักดิ์ โภชนุกูล **"นวัตกรรมเทคโนโลยีการศึกษากับการจัดการเรียนการสอน"** อาจารย์ประจำภาควิชาเทคโนโลยีการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, Saruthipong.com, (๒๕ เมษายน ๒๕๕๑) : ๔. ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๗๓/๓๕๗, ม.มู.อ. (บาลี) ๑/๑๐๖/๒๔๓

กับความหมายที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ว่า "ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุให้นวกรรมวิหารที่ยังไม่ได้สร้าง หรือที่สร้างค้างไว้ ให้ตรวจดูวิหารเล็กแล้วให้นวกรรม ๕-๖ ปี ให้ตรวจดูงานในเรือนมุงแถบเดียวแล้วให้นวกรรม ๗-๘ ปี ให้ตรวจดูงานในวิหารใหญ่หรือปราสาทแล้วให้นวกรรม ๑๐-๑๒ ปี"[3]

นัยเดียวกันนี้ นวัตกรรมว่าตามแนวพระพุทธศาสนาแล้ว จากการสร้างเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุองค์หนึ่ง ก็จะเริ่มจากการคิดว่าพระบรมสารีริกธาตุเป็นสิ่งสูงสุด ควรประดิษฐานไว้ในที่อันสมควรสมพระเกียรติและสะดวกสบายแก่หมู่ชนที่มาเคารพกราบไหว้ สมควรจำลองภูเขาขึ้นมาในรูปทรงของเจดีย์และคิดต่อไปว่าเจดีย์ทรงใดแล้วก็เริ่มก่อสร้าง ตัวอย่างองค์พระปฐมเจดีย์ เป็นรูปทรงระฆังคว่ำ แล้วพัฒนาการโดยใช้โครงสร้างไม้ซุง รัดด้วยโซ่ขนาดใหญ่ ก่ออิฐ ถือปูนปูทับด้วยกระเบื้อง ประกอบด้วยวิหาร ๔ ทิศ กำแพงแก้ว ๒ ชั้น ตั้งอยู่วัดพระปฐมเจดีย์ อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม

๒. ประเภทและลักษณะศิลปะนวัตกรรมทางพระพุทธศาสนา

ศิลปะนวัตกรรมทางพระพุทธศาสนาโดยแยกเป็นประเภทและลักษณะ ประเภทของศิลปะนวัตกรรมทางพระพุทธศาสนา และลักษณะศิลปะนวัตกรรมทางพระพุทธศาสนา โดยประเภทของศิลปะนวัตกรรมที่เด่นชัด คือ

๒.๑ ศิลปะนวัตกรรมทางพระพุทธศาสนาประเภทพระพุทธรูป ถือเป็นนวัตกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ชัดเจน เป็นการจำลองรูปลักษณ์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยยุคแรก ๆ เรียกว่า ยุคคันธาระ หรือคันธาราฐ ช่างจะปั้นหุ่นให้มีหน้า ตาเหมือนตัวคนจริง ๆ มีคิ้ว มีหนวดเคราเหมือนคนชัดเจน โดยพระเศียรไม่มีปุ่มและเปลวเพลิงเช่นยุคปัจจุบันนี้ ดังข้อความที่ว่า

> "พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระและพระเจ้าอโศกมหาราช เมื่อทำสังคายนาครั้งที่ ๓ แล้วส่งพระธรรมทูตออกไปประกาศพระพุทธศาสนา พระมัชฌันติกเถระได้รับมอบหมายให้ไปทำหน้าที่พระธรรมทูตที่แคว้นคันธาระและกาศมีระ (แคชเมียร์) ในปัจจุบัน อาณาจักรคันธาระเจริญรุ่งเรืองอยู่ในระหว่าง พ.ศ. ๖๐๐-๑๐๐๐ และประมาณ พ.ศ. ๗๐๐ กรีกในสมัยพระเจ้าอเลกซานเดอร์มหาราชเข้ามาครอบครองอาณาจักรคันธาระ ในภาคตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย เกิดคตินิยมในการสร้างพระพุทธรูปไว้เป็นที่บูชาสักการะ พระพุทธเจ้าในยุคนี้มีลักษณะเหมือนเทพเจ้าของกรีก เช่น มีพระพักตร์(หน้า)เหมือน

[3] **วิ.จู.** (ไทย) ๗/๓๒๓/๑๔๖-๗.

> เทพเจ้า "อพอลโล" พระนาสิก (จมูก) โด่งเป็นสันมวนพระเมาลี (ผม) เหมือนก้นหอย พระเกสาหยักโศกคล้ายผมสตรี มีพระมัสสุ (หนวด) พระวรกายผึ่งผาย แต่ช่างโยนก (กรีก) ประสงค์จะให้คนรู้จักว่า "รูปที่สร้างนี้เป็นพระพุทธรูป ไม่ใช่เทวรูป" จึงถือเอาคติว่า "พระพุทธเจ้าเป็นกษัตริย์และเป็นสมณะ" จึงทำพระพุทธรูปให้ส่วนองค์พระครองจีวรคลุมไหล่ทั้ง ๒ หรือห่มเฉียง ส่วนพระเศียรทำให้เหมือนพระเศียรกษัตริย์ ถ้าเป็นปางประทับนั่ง จะประทับบนฐานบัว นิยมทำปางขัดสมาธิเพชร"[4]

๒.๒ ศิลปะนวัตกรรมทางพระพุทธศาสนาประเภทเหรียญ เป็นวัตถุมงคล สิ่งเคารพบูชาอย่างหนึ่ง เป็นวัตถุมงคลชนิดเคลื่อนที่ได้ ช่วยให้รอดปลอดภัยจากอันตรายต่าง ๆ โดยห้อยคอ บรรจุกระเป๋าเสื้อผ้า ซึ่งมีทั้งเหรียญพระพุทธเจ้า เหรียญเกจิอาจารย์

๒.๓ ศิลปะนวัตกรรมประเภทอาคารมีเจดีย์ พระอุโบสถ พระวิหาร หอกลอง หอระฆัง หอไตร หรือหอธรรม ซุ้มประตู มณฑป เป็นต้น

ในส่วนลักษณะศิลปะนวัตกรรมทางพระพุทธศาสนานั้นแตกต่างจากศิลปะนวัตกรรมทั่วไป คือ ๑. สื่อถึงธรรม ๒. สัมพันธ์กับความเชื่อ ๓. สัมพันธ์กับความขลังและศักดิ์สิทธิ์ ๔. สัมพันธ์อยู่กับความเคารพสักการบูชา ผู้เขียนจะกำหนดคุณลักษณะขึ้นมาในพระพุทธรูปองค์หนึ่งที่มีพุทธลักษณะงามเด่น เป็นตัวอย่างคือ พระพุทธชินราช

องค์พระพุทธชินราช กล่าวกันว่าเป็นองค์พุทธปฏิมาที่สวยงามที่สุดในเมืองไทย ประชาชนทั่วประเทศเข้ามาสักการบูชามิขาดสาย มีพุทธลักษณะงามเด่น คือ บนยอดเศียรนั้นจะเป็นพุทธศิลป์อันจะส่องถึงพุทธศาสตร์ โดยมีลักษณะเปลวไฟที่กำลังลุกโชติช่วง ธรรมดาไฟที่ลุกนั้นย่อมสว่างในที่มืด เปลวไฟที่พวยพุ่งบนเศียรพระพุทธรูปนั้น หมายถึง ปัญญาที่เปรียบด้วยแสงสว่าง ดัง คำบาลีว่า "ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต ปัญญาเป็นแสงสว่างในโลก"[5] แต่ปัญญาในที่นี้หมายถึงวิชชาความรู้ ที่จะไปกำจัดอวิชชา คือความไม่รู้ที่เปรียบด้วยความมืด บริเวณพระเศียรที่มีปุ่มก้นหอยนั้น หมายถึงศีลสมาธิ เป็นฐานที่หนาแน่น ที่คนในสังคมต้องปฏิบัติตามหลักศีลให้เกิดหลักประกันชีวิตและทรัพย์สินมีภาวะจิตที่ปกติ

---

[4] พระมหาสมจินต์ สมฺมาปญฺโญ, **กำเนิดและพัฒนาการแห่งพระพุทธรูป**, (ออนไลน์), แหล่ง : www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?...id.

[5] **สํ.ส.** (ไทย) ๑๕/๘๐/๘๕.

พระกรรณ์ของพุทธชินราชที่เรียวยาวนั้น มีความหมายถึงว่า หนักแน่นในการรับฟังปัญหา คำฟ้องร้องเรียน และไม่โอนเอียง ส่ายไปมา ไปตามกระแสนิยม หนักแน่นด้วยการชั่งตวงให้ความสมดุล ไร้อคติเพราะรักชอบพอกัน เพราะโกรธ เพราะหลง ในลักษณะเดียวกันนี้คือปลายพระหัตถ์กับพระบาทจะเสมอกัน ซึ่งหมายถึงเมตตา และกรุณาต่อสรรพสัตว์ที่เสมอกันแม้แต่ศัตรูผู้ปองร้าย มีพระเทวทัต องคุลีมาล เป็นต้น โดยไม่ถือโทษโกรธเคือง

ซุ้มเรือนแก้ว ถือว่าเป็นเอกลักษณ์ของพระพุทธชินราช ที่สร้างถวายโดยสมเด็จพระบรมไตรโลกนารถ สมัยปลายกรุงศรีอยุธยา โดยได้แบบจากรัตนฆรเจดีย์ประทับเสวยวิมุตติสุขสัปดาห์ที่ ๔ ประการสำคัญคือบนฐานซุ้มเรือนแก้วสองข้างซ้าย-ขวานั้น จะมีองค์ท้าวสองตนคือ ท้าวเวสสวัณกับท้าวอาฬวกยักษ์ โดยที่ท้าวเวสสวัณนั้น ทำหน้าที่อารักขา เป็นยามเฝ้าให้ความปลอดภัยถวายพระพุทธชินราช มีอาวุธประจำกายคือไม้ตระบอง ประจำอยู่ด้านซ้าย ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นที่มาของไม้ตระบองตำรวจ ส่วนท้าวอาฬวกยักษ์ ถวายความปลอดภัยอยู่ด้านขวา มีอาวุธประจำกายคือผ้ายันต์โพกศีรษะ ซึ่งผ้าโพกนี้เป็นผ้าขลังศักดิ์สิทธิ์ลงเลขยันต์ จึงเป็นที่มาของผ้ายันต์

ลักษณะของพุทธศิลปะนวัตกรรมจะสื่อถึงธรรม และอิงอยู่กับความเชื่อ ความขลังและศักดิ์สิทธิ์ นอกจากนี้ยังสื่อถึงชาดกที่เกี่ยวกับภพภูมิต่าง ๆ เช่น ฉากฝาผนังด้านหลังของพระพุทธชินราชมีภาพจิตรกรรมเป็นรูปเทพธิดา ๒ ตน โปรยดอกไม้ ทำให้เห็นความอัศจรรย์อย่างหนึ่งคือดอกไม้จะลอยขึ้นเหนือองค์เทพธิดานั้น ซึ่งธรรมดาจะปลิวลง การที่ดอกไม้ลอยขึ้นเหนือองค์เทพธิดานั้น เป็นสื่อถึงว่ากลิ่นของสัตบุรุษนั้นหอมได้ทั้งตามลมและทวนลมนั่นเอง

๓. ความพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับศิลปะนวัตกรรม

ศิลปะนวัตกรรมทางพระพุทธศาสนาที่สัมพันธ์อยู่ใกล้ชิดกับศาสนธรรมบ้าง ศาสนบุคคลบ้างที่ครบกับคนทุกเพศทุกวัยทั้งพระสงฆ์และชาวบ้าน จะอยู่ใน ๒ ประการนี้ คือ ตราธรรมจักร พระพุทธรูปปางประจำวันเกิด

โดยตราธรรมจักร จะเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาโดยแท้ เป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนาทีเดียว นั่นคือ ตราธรรมจักร แปลว่าล้อแห่งธรรม หมายถึงการหมุนไปแห่งธรรม คือการนำคำสอนของพระพุทธเจ้าไปเผยแผ่ให้ทั่วแคว้นแดนอารยธรรมของมนุษย์ เป็นการกำหนดออกมาจากบทธัมมจักกัปปวัตตนสูตรหรือปฐมเทศนา ที่พระพุทธเจ้าแสดงแก่ปัญจวัคคีย์ ณ ป่าอิสิปตน-

มฤคทายวัน เขตสารนาถ เมืองพาราณสี ประเทศอินเดีย ที่มีเนื้อหาถึงการปฏิบัติที่สุดโต่ง ๒ อย่าง ที่พระพุทธศาสนาให้หลีกเลี่ยงอันได้แก่ "กามสุขัลลิกานุโยค" คือการปฏิบัติแบบหมกมุ่นอยู่ในกามวัตถุ และ "การปฏิบัติแบบอัตตกิลมถานุโยค" คือการทรมานตนให้ลำบาก แต่ให้หันมาปฏิบัติในธรรมอันเป็นมัชฌิมาปฏิปทา หรือมรรคแปด คือมีแปดองค์ประกอบตามจำนวนซี่ล้อ แปดซี่ ซึ่งเป็นทางปฏิบัติเข้าสู่การบรรลุนิพพาน ที่พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสรู้แล้วด้วยปัญญาอันยิ่ง ทำญาณให้เกิด ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบเพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน ปฏิปทาสายกลางได้แก่อริยมรรคมีองค์แปด[6]

ในส่วนพระพุทธรูปปางประจำวันเกิด แน่นอนย่อมนับถือและทำบุญประจำวันเกิดของตน จึงแสดงให้เห็นได้ชัดว่าชาวพุทธสัมพันธ์กับนวัตกรรมนี้เพียงไร ที่สำคัญคือ พระพุทธรูปปางประจำวันเกิดนั้น ย่อมสื่อถึงคุณธรรมจริยธรรมให้ผู้เกิดวันนั้นได้มงคลและมีอนุสติ

๔. แนวคิดและหลักธรรมเกี่ยวกับภพภูมิที่ปรากฏในศิลปะนวัตกรรม

ภพภูมิ มี ๒ ความหมาย คือ หมายถึงระดับชั้นของจิต และหมายถึงภูมิซึ่งเป็นที่เกิดของสัตว์โลก ซึ่งภูมิที่ระดับชั้นของจิต มี ๔ ภูมิ คือกามาวจรจิต รูปาวจรจิต อรูปาวจรจิต และโลกุตตรจิต ภูมิซึ่งเป็นที่เกิดของสัตว์โลก หมายถึงโอกาสโลก ซึ่งเป็นสถานที่เกิดของสัตว์ มี ๓๑ ภูมิ แยกเป็น ๓ ส่วน กามภูมิ ๑๑ ภูมิ รูปพรหม ๑๖ อรูปพรหม ๔[7] โดยย่อคือ กามภูมิ ได้แก่ภูมิสัตว์ที่ยังติดอยู่ในวัตถุกาม คือ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ได้แก่ภูมิ ๑๑ ชั้นรูปภูมิ ได้แก่ ภูมิของผู้ดำรงรูปฌาน ยังมีรูป (ร่างกาย) และจิต ได้แก่รูปพรหม ๑๖ ชั้น อรูปภูมิ ได้แก่ภูมิของผู้ดำรงอรูปฌาน ไม่มีรูป มีแต่จิต ได้แก่ อรูปพรหม ๔ ชั้น[8]

ประการสำคัญของเรื่องนี้ คือ ความสัมพันธ์กับศิลปะนวัตกรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างไร คือวิเคราะห์ลักษณะของภูมิทั้ง ๓ คือ

ลักษณะของกามภูมิ เป็นภูมิของผู้ที่ยังเกี่ยวข้องอยู่ในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส มีลักษณะเป็นรูปร่างหรือเป็นลักษณะทึบ หนา กินที่

---

[6] **วิ.ม.** (ไทย) ๔/๑๓/๒๑.

[7] ดูรายละเอียดในปรมัตถธรรมสังเขป จิตตสังเขป และภาคผนวก โดย สุจินต์ บริหารวนเขตต์, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ : พิมพ์ที่ โอ. เอส. พริ้นติ้งเฮาส์, ๒๕๕๓), หน้า ๑๙๖-๒๑๐.

[8] **ที.ม.** (ไทย) ๑๐/๙๙/๕๙.

ลักษณะของรูปภูมิ เป็นภูมิของผู้ดำรงในรูปฌาน ทำให้มีรูป (ร่างกาย) และจิต มีลักษณะโปร่งและทึบ

ลักษณะอรูปภูมิ เป็นภูมิของผู้ดำรงในอรูปฌาน ไม่มีรูป มีแต่จิต มีลักษณะโปร่ง สว่าง ว่าง

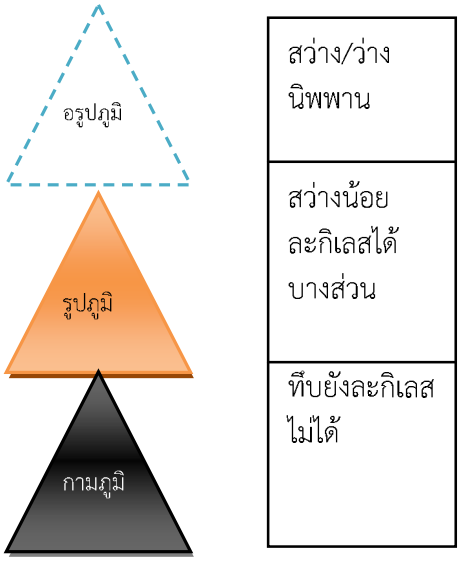

เจดีย์บุโรพุทโธนับว่าสร้างตามหลักภพภูมิทั้ง ๓ นี้ เปรียบเสมือนศูนย์กลางของจักรวาล ตามตำนานกล่าวว่า ภูเขาพระสุเมรุหรือเขาไกรลาสเป็นศูนย์กลางจักรวาลเปรียบได้กับสะดือคือสะดือจักรวาล เขาพระสุเมรุนี้มีถ้ำชื่อคันธุลีสำหรับบรรจุพระเศียรของท้าวกบิลพรหม แต่เจดีย์บุโรพุทโธเป็นนวัตกรรมที่สร้างขึ้นตามคติของภพภูมิ ๓ ตามที่แบ่งชั้นเจดีย์บุโรพุทโธ ๓ ส่วน คือ ส่วนฐานเรียกว่า กามธาตุ ส่วนกลาง เรียกว่า รูปธาต และส่วนสุดเรียก อรูปธาตุ

บทสรุป

พระพุทธศาสนากับศิลปะนวัตกรรม หมายถึง การก่อสร้างที่ประกอบด้วยศิลปะตามแบบของพระพุทธศาสนา เรียกงานก่อสร้างว่า นวกรรม เรียกผู้ดูแลนวกรรมว่า นวกัมมิกะ เรียกผู้อำนวยการก่อสร้างว่า นวกัมมัฏฐายี มีความสำคัญต่อวัฒนธรรมที่แสดงถึงความเจริญรุ่งทางวัตถุและสติปัญญา มีประเภทที่เป็นศาสนสถานถาวรวัตถุ มีศาลาการเปรียญ เจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ พระอุโบสถ ซุ้มประตูวัด กำแพงวัด หอกลอง หอระฆัง มีประเภทวัตถุมงคล เช่นเหรียญบูชา พระพุทธรูป มีลักษณะเป็นสิ่งเคารพกราบไหว้ บูชา เพราะถือว่าศักดิ์สิทธิ์ มีความสัมพันธ์ในคำสอนเพราะสร้างขึ้นตามคำสอนที่เกี่ยวกับภพภูมิของชีวิต เช่น เจดีย์บุโรพุทโธ ชั้นฐาน เป็นชั้นกามภูมิ มีสัตว์โลกที่ยังเกี่ยวข้องกับ

กามวัตถุ มีกิเลสตัณหาอยู่หนาแน่น มีลักษณะทึบแสงชั้นที่ ๒ เป็นชั้นของบุคคลที่อยู่ในรูปฌาน ที่มีรูปร่างและมีจิต มีลักษณะโปร่ง คือมีทั้งส่วนที่ทึบทั้งส่วนที่สว่าง ชั้นบนสุด เป็นชั้นยอด เป็นชั้นของบุคคลที่อยู่ในอรูปฌาน มีแต่จิต ไม่มีรูปร่าง มีลักษณะโปร่งใส สว่าง หรือว่าง (นิพพาน) มีแนวคิดสุนทรียศาสตร์ในพุทธศิลปะนวัตกรรม เน้นไปที่วัตถุธรรมซึ่งสามารถนำมาสร้างให้เกิดความสวยงามได้ และมีเงื่อนไขว่าต้องเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาด้วย เช่นพระอุโบสถจัตุรมุขของวัดจุฬามณี จังหวัดพิษณุโลก พระอุโบสถวัดร่องขุน ตำบลป่าอ้อดอนชัย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงรายโดยช่างเฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์ ที่มีนวัตกรรมอันวิจิตรภายนอกภายในงดงามสีเงิน (ขาว) สอดคล้องกับภพภูมิ มีภาพจิตรกรรมแสดงให้เห็นถึงชีวิตในนรกอันเดือดร้อน ชีวิตในสวรรค์อันสุขสบาย สัตว์ป่าหิมพานที่มีรูปร่างลักษณะต่าง ๆ ชูคอขอส่วนบุญจากผู้มาทำบุญกับวัดร่องขุนด้วย

เอกสารอ้างอิง

ไชยยศ เรืองสุวรรณ. **หลักการทฤษฎีและนวกรรมของการศึกษา.** กาฬสินธุ์: ประสานการพิมพ์, ๒๕๒๑.

พระครูสิริรัตนานุวัตร. **รวมบทความ.** พิษณุโลก: โฟกัสมาสเตอร์ปรินต์, ๒๕๕๕.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬา.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

วุทธิศักดิ์ โภชนุกูล "นวัตกรรมเทคโนโลยีการศึกษากับการจัดการเรียนการสอน" อาจารย์ประจำภาควิชาเทคโนโลยีการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, Saruthipong.com, (๒๕ เมษายน ๒๕๕๑) : ๔.

เว็ปไซต์

พระมหาสมจินต์ สมฺมาปญฺโญ. **กำเนิดและพัฒนาการแห่งพระพุทธรูป.** (ออนไลน์), แหล่ง : www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?...id.